

Zimonyi Zoltán

„kell a földnek hű halott”

A Ratkó-életmű birtokbavétele

Az irodalomtörténet-írás szokatlan jelensége, hogy egy alkotóról – rövid időn belül – két nagymonográfia jelenjen meg. Ráadásul – területi és szellemi értelemben is – egy műhelyből, egy bordában szöttek. Jánosi Zoltán könyve 2016-ban, Ratkó József születésének 80., Babosi Lászlóé 2019-ben, a halála 30. évfordulóján jelent meg.¹ Érdemes közelebről is szemügyre venni a genesisüket.

Szabolcs-Szatmár-Bereg tájait Ratkó „fogadott földjének” nevezte. József Attila-i mélységű lelenckorában a Tiszadobi Gyermekvárosban tapasztalta először, hogy „a felnőttek nem azért élnek csak, hogy verjék a gyerekeket”. Középiskolásként atyai barátja talált Nyíregyházán Horváth Miklós irodalomszerető földrajz-történelem szakos tanárban. A Nyírség ölelte vissza, amikor az egyetem Szegedről eltanácsolta. Fedélhez, kenyérhez, megélhetéshez jutott, előbb Berkeszen, 1964-től korai haláláig Nagykállóban. Fogadott földje holtában is befogadta, a kállai temetőben nyugszik „törvénytelen halott” Attila fiával együtt. Élete nagyobb fele a Nyírségé lett. Itt nyílt rá a szeme a világra. Megszerette a tájat, a Rákóczi-erdő évszázados tölgyeit, a Tiszát. Magára vette a vert falak közt élő vert emberek gondjait, dúdolta az „énektelen parasztok” énekét.² Itt született életműve java: versek, drámák, prózai írások.

A műveknek azonban nemcsak papíron, hanem a közösség, az utókor, a nemzet emlékezetében is el kell készülnie. Vasy Géza figyelte meg,³ hogy a Ratkóról szóló szakirodalom „legnagyobb része a Miskolc–Debrecen vonalon és attól keletre készült és jelent meg”. A könyvészeti adatok azonban korántsem arra utalnak, amit Vasy aggódva, mintegy cáfolva kérdez: Ratkó életműve töredékesen, egy régió emlékezetében készült volna csak el? Jánosi Zoltánnal érthetünk egyet: „még alkotója életében véghezvitte a maga honfoglalását, és körberajzolta határait a Kárpát-medence magyar irodalmi tudatában.” (Jánosi, 12.)

A Miskolc-Debrecen tengely a kultusz vonala. A Vasy által megnevezett két végpont – egyfelől a *Napjaink* folyóirat, a *Gyémánttengely* című irodalmi műsor,⁴ a Hetek

1 Jánosi Zoltán: *Ratkó József*; Babosi László, *Költő a diktatúrában. Ratkó József pályaképe*. A tőlük idézettek lelőhelyét a főszövegben adom meg a vezetéknev és oldalszám feltüntetésével.

2 Lásd a *Szűkebb hazám: Magyarország és a Tanyák* című írásait (*Félkenyér csillag*, Magvető, 1984).

3 Kortárs, 2018. 3.

4 1977-ben Ady Endre születésének centenáriuma a Fiala Írók József Attila Köre (FIJAK) összejövettel szervezett Miskolcon, egyik programja a *Gyémánttengely* című irodalmi műsor volt a Megyei Művelődési Központ színháztermében. A *Hetek* verseiből Zimonyi Zoltán állította össze, Árvai Jolán rendezte, versmondók adták elő. A szöveggönyvet a miskolci Művelődési és Propaganda Iroda (Flach Antal felelős kiadó) sokszorosítva kis példányszámban megjelentette. A műsor *Az ének megmarad* című antológia előzményének tekinthető. Emlékezetes kép: az előadás után a fiatal írók és költők, legalább félszázan – mint vonuló darvak – követték a menet élén haladó Nagy Lászlót és Kiss Annát a Kossuth Szálló alkalmi Irodalmi kávéházába, amelynek díszvendége és házigazdája Nagy László volt.

első antológiája,⁵ a költőtárs, Serfőző Simon a csoportból, a Felsőmagyarország Kiadó, másfelől a debreceni egyetem magyar tanszéke, Görömbei András, Márkus Béla és az *Alföld* folyóirat – ihletője és ösztönzője a Ratkó-kultusznak. A magja azonban a fogadott föld: Nyíregyháza, a Bessenyei György Tanárképző Főiskola (ma: Nyíregyházi Egyetem), Nagykálló, Kállósején, Tiszadob és sorolhatnánk tovább. Az a közeg tehát, amely osztozott a költő nyírségi mindennapjaiban.

Ratkónak ezt a negyedszázadát legtalálóbban *A költő és a földiek* című költeménnyel jellemezhetjük. Szabó Lőrinc ars poeticaként vallotta és vállalta, hogy a vers egyszerű és igaz szavát – a maga munkáját – testvérként állítja a dolgozó ember, a milliő teremtető kéz munkája mellé. „*Legyen a költő hasznos akarát, / az isten nyelve, az igazság / helytartója [...] beszéljen ő érdektelenül, / beszéljen az érdeke ellen, / beszéljen, mint a tudós, mint a szent, / és ha hite / így küldi harcba azért a / jobbért, amit a hatalom / nem tud s az egyén nem akar / kimondani: egyszerű szava / munka lesz és beszéde kard.*”

Ratkó József költői szolgálatra – „*énekes, mindenese cselédnek*” – szegődött: „*vállaltam olyan csoda dolgot, / amire senki se kért, / énekelek melegebb fényű, / romlatlan csillagokért.*”⁶ Verseiben később is számos a gondolatpárhuzam Szabó Lőrinc ars poeticájával. Ratkónak azonban nemcsak költői hitvallása, hanem emberi attitűdje a közösség gyakorlati szolgálata. Könyvtárosként „*munkatársaival együtt a [nagykállói] járás településein számos író-olvasó találkozt, könyvbemutatót, különféle művészeti, ismeretterjesztő és tudományos előadást, ankétot, filmvetítést, kiállítást szervezett. Ezeket [nyilván a könyvtár szűkös költségvetése miatt, mintegy munkaköri kötelességként] rendszerint ő nyitotta meg, s ő vezette le.*” (Babosi, 85.) Felkarolta a maguk ügyeiben botladozókat: „*egyszerű embereknek segített kérvényt »szerkeszteni«, lakást, állást szerezni, politikai nézetei miatt kizárt főiskolás ügyében járt el, és még hosszasan sorolhatnánk azokat a személyes vagy közösségi ügyeket, hivataloktól elszenvedett sérelmeket, amelyeknek megoldásában [...] önzetlenül közreműködött.*” (Babosi, 197.). Kollégája, Orosz János könyvtáros visszaemlékezése szerint „*a félelmetes Aczél György elvtársnál kilincselte ki egy UAZ terepjáró autót, hogy a tanyasi könyvtárhoz könyveket szállíthassunk, s amikor az UAZ, az autókhoz nem szokott utakon tönkrement, Moszkvától Kijevig járt alkatrészek után.*”⁷ Kiállt a meghurcolt Béres József és találmánya mellett. Szervezte a régió irodalmi életét, petíciózott egy nyírségi irodalmi folyóiratért. A kudarcból erényt csinálva, barátaival hangzó folyóiratot (*Hangsúly*) alapított és szerkesztett. Olvasótábori foglalkozásokat, kiscsoportokat vezetett. Ott volt Lakiteleken, részt vett a Hazafias Népfőnt, a Magyar Demokrata Fórum munkájában.

Ratkó az esztétikum (költészete, prózája, színműve) és a közösségi szolgálat nagy felületén érintkezett a nyírségi emberekkel. Szuggesztív, szenvedélyes személyiség volt. Egy Nagy Gáspár-kötet címét kölcsönözve: „*kibiztosított beszéd*” jellemezte a verseit, vitáit, a közszerepléseket és a magánbeszélgetéseit. Életútja „*nem egyszerűen csak az író, hanem a diktatúra hálójában cselekvő és annak csapdái és gátjai között is változtatási utakat kereső művész-embert, a küldetéses személyiséget*” példázza. (Babos, 367.) Jó barátja, Bugya István jellemzése szerint „*szép arcú, szép beszédű ember volt, egyenes lelkű és gerincű, nagyvonalú, szálas, erős férfias alkat, sokoldalúan művelt, vibrálóan érdekes, tehát megvolt benne minden, ami vonzóvá tette*” (Babosi, 108.). Hatott az emberekre. Fokozott tisztelet övezte, és persze hideg szemek, hűvös, hivatalos tekintetek.

Kultusza már életében elkezdődött, *A kő alól* című, 1987-ben Nagykállón Bíró Zoltán előszavával megjelent kalligrafikus hasonmás kiadással.

5 *Az ének megmarad*, Miskolc, 1985.

6 Lásd *Jutok majd*, *Éjszaka* című verseit.

7 „*Leszek haláltól ronthatatlan.*”

Búcsúszertartása 1989. szeptember 22-én a nagykállói református templomban, a sűrű sorokban vonuló halotti menet – Nagy Lászlóéhoz, Illyés Gyulához hasonlóan – „*egy hatalmas tömegtüntetés látomásaival és megnyilatkozásaival telítődött*” (Jánosi, 362.).

A fogadott föld a kultuszképzés talaja lett. Aktív viszonyt alakított ki az életművel. Ma Nagykálló és a térség számos jeles napja Ratkó személyéhez kapcsolódik: áprilisban a költészet ünnepe, augusztus 9-én születése, szeptember 13-án halála évfordulója. Évről évre ismétlődő alkalmak koszorúzásra, országos Ratkó József vers- és prózamondó versenyekre, emlékünnepekre, tudományos konferenciák, emlékhét, emlékév szervezésére. Jeles nap lett a Ratkó-díj átadási ünnepe, a Ratkó József Irodalmi Társaság emlékülése.

Szellemi örökségének a jegyében olvasótábori egyesület alakult, évről évre nevét viselő olvasótáborok szerveződnek, a nagykállói Korányi Frigyes Gimnázium versenyeket tart a tiszteletére. Folyóirat-emlékszámok jelentek meg (Partium, 2004, Tariménes, 2006). A nyíregyházi főiskolán már a '60-as évektől kezdődően számos szak- és záródolgozat készült, pedagógiai műhelyekben módszertani írások életművének tanításához. Nem mellesleg: Babosi László 2017 decemberében a Debreceni Egyetem Történelmi és Néprajzi Doktori Iskolájában védte meg PhD-dolgozatát.⁸ Monográfiája ennek „*jóval részletesebb, több adatot, történést, összefüggést, fogadtatás- és hatástörténetet bemutató*” változata (Babosi, 17.).

Szaporodtak az emlékjelek is. A sírjánál kopjafát állított a Móricz Zsigmond Társaság, ma zarándokhely. A nagykállói könyvtár a munkatársak kezdeményezésére 1995-ben felvette a nevét. A tiszadobi II. világháborús emlékművön az ő verssorai olvashatók. A tokaji író táborban fát ültettek a tiszteletére, 2006-tól Nagykálló posztumusz díszpolgára és Magyar Örökség-díjas, ugyanabban az évben Nyíregyházán felavatták Tóth Sándor szobrász Ratkó-domborművét. 2014 augusztusától szobra (Kő Pál alkotása) Nagykálló főterén a „*vasból való szabadságról*” álmodik.⁹

Mielőtt még gyanússá válna – mint fölfelé értékelő jelenség – a Ratkót övező fokozott tisztelet, érdemes felidézni Dávidházi Péter véleményét: a „*kultikus szertartásokat és tárgyi rekvizitumaikat nem kell feltétlenül helyet bitorló külsőségeként szembeállítani egy általuk kiszorított szellemi lényeggel [...], hanem lényeghordozó szimbólumoknak is tekinthetők, egy mögöttes jelentés mintegy tapinthatóvá lett s mégis bensőséges megtestesülésének*”.¹⁰

A Ratkó-kultusz a szellemi lényeg és a lényeghordozó szimbólumok szimbiózisa. Értékközpontú. Szervesen fonódik össze a műhelymunka és a tárgyasult szertartásrend. Mindkettő iránya és célja: a recepció, az életmű teljességének megőrzése a nemzet emlékezetében.

Az irodalmi kultusz aktív viszony. Társadalmi kohézió, egy életmű körül kialakult egységes értéktudat és szertartásrend. Sokaságot feltételez. Az egyén közösségként, a közösségbe simulva vesz benne részt. Persze van arca is. Sok-sok arca, az életmű sok-sok gondozója. Nem feledve a már eltávozottakat és a távolabb élőket¹¹ – Ratkó emlékeze-

8 *Költő a diktatúrában. Ratkó József életrajza – közeleti tevékenysége és a hatalommal szembeni harcai tükrében.* Témavezetője dr. Püski Levente PhD egyetemi tanár, opponensei dr. Takács Péter DSc és dr. Jánosi Zoltán Csc egyetemi tanár.

9 Lásd a *Húszéves apám éneke* című versét. 2009-től a Bodroghözben lévő Kisrosvágyon is emléktábla emlékeztet lelenckora nevelőszülőknél töltött emberséges éveire.

10 *Literatúra*, 1989. 3–4. 394.

11 Például Kiss Ferencet, Czine Mihályt, Kósa Ferencet, a Kodály-tanítvány Szőnyi Erzsébetet, Bíró Zoltánt, Kocsis Istvánt Hatvanból, Dinnyés Józsefet, Koltay Gergelyt, Pomogáts Bélát, Kabdebó Lórántot, Lezsák Sándort, Vasy Gézát, a műveit fordító Gencso Hrisztovozot, Konrad Sutarskit és másokat.

tének néhány – földi és égi – híve a régióból: Jánosi Zoltán, Babosi László, Kondor Jenő, Márkus Béla, Antall István, Görömbei András, Nagy András László, Magyar József, Csikos Sándor, Bugya István, Katona Béla, Cs. Jónás Erzsébet, Nagy István Attila, Szabóné Cseh Ágnes, Ószabó István, Bényei József, Margócsy József, Takács Péter, Cs. Nagy Ibolya, Karádi Zsolt, Bodnár István, Mester Attila, Páll Géza, Orosz János, Szabó Tibor, Dobó Istvánné Ficsovsky Ilona és mások. Irodalomtörténész, kritikus, költő, szerkesztő, rádiós, színész, színházi rendező, tanár, könyvtáros, újságíró, jóbarát és mindenféle ember. Ratkó-versgyűjtemények, Ratkó-breviárium, Ratkó-olvasókönyv, Hetek-antológia szerkesztői, személyét idéző lírai vallomásokot összegyűjtő és közreadó pályatárs, az első kismonográfiaja szerzője, műveit tolmácsoló színművész, a *Segítsd a királyt!* színpadra állító rendező.

A kultusképződés közelképe Babosi László (1973) útja Ratkó Józsefhez. Monográfiája bevezetőjéből tudjuk, hogy nagykallói tanárgyerek. Általános iskolásként jární kezd a könyvtárba, többször a költő kölcsönöz neki. *„Számos alkalommal láttam őt, rendezvényeken, hallhattam szavait, hiszen jelen volt a település életében.”* Gimnazistaként kezdi olvasni a verseit: *„azonnal megszerettem”* – emlékezik. Otthonukban megvan majdnem minden könyve. Észreveszi, hogy Ratkó jó néhány műve nem jelent meg kötetben. A maga számára összeírja, gyűjtögetni kezdi a csellengő verseket, műfordításokat és egyéb publikációkat. Mérnöknek készül, zongorázik, gitározik. Dinnyés József többször fellép édesapja iskolájában. A zene – Dinnyés előadása, kottás könyve¹² és lemeze – *„a dal-lam érzelmi útjain”* kiváló költők verseivel ismerteti meg. A lemezről gitárra szedi, játssza a dalokat. Az érettségi után különféle vargabetűk – miskolci, fővárosi műszaki tanulmányok – közben a maga kedvére zenél, dalokról álmodik, dalokat ír és olvas. Keresi a szellem égtájit. Egy antikváriumban a kezébe kerül Görömbei András Nagy László könyve.¹³ Megveszi, nagyon tetszik. Fogalma sincs a szerzőről. Néhány év múlva Nagy Lászlóról újabb könyv kerül a kezébe: Jánosi Zoltán kiváló és inspiráló monográfiája.¹⁴ Lenyűgözi a szemlélet és a koncepció. Tudatosul, hogy *„az ún. bartóki modell vagy bartóki szintézis szerves része annak a XX. századi egyetemes kulturális és művészeti irányzatnak, amit neofolklorizmusnak és archaikus remitologizációnak nevezünk”* (Babosi, 131.). Egy Ratkó-szavalóversenyen Kállóban személyesen is megismerkednek.

Ratkóhoz természetszerűleg Jánosi Zoltán (1954) talált előbb. Költőként indult (átpoétizált, esszéisztikus stílusa erre emlékeztet), a Hetek és Nagy László az iránytűje. Ratkó szellemi régiójában, a nyíregyházi főiskolán, majd Debrecenben, a Kossuth Lajos Tudományegyetemen tanul, Görömbei András vonzaskörében. (Görömbeivel Babosi is kapcsolatba kerül majd: 1995 – 2000 között történelem szakos Debrecenben, de a Csoóri-szemináriumát is látogatja, és az erdélyi irodalomról szóló, valamint irodalomelméleti előadásait hallgatja.) Jánosi a nyíregyházi főiskola tanára lesz. Kritikusként, irodalomtörténészként folyamatosan foglalkozik Ratkó munkásságával. Megszerkeszti, utószóval látja el a Hetek 2. antológiáját.¹⁵ *„Kő alatti fény”*. Ratkó József és *„két”* nemzedéke [Hetek/Kilencek] címmel tanulmánykötete jelenik meg,¹⁶ *„Leszek haláltól ronthatatlan”* címmel

12 Dalaim könyve, 1989.

13 Nagy László költészete, Magvető, 1992.

14 Nagy László mitologikus költői világa, Felsőmagyarország Kiadó, Miskolc 1996.

15 *Más ég, más föld*. A Hetek költőinek antológiája. Szerk., vál. és utószó Jánosi Zoltán, Felsőmagyarország, Miskolc 2001.

16 *„Kő alatti fény”*. Ratkó József és *„két”* nemzedéke. Tanulmányok. Felsőmagyarország, Miskolc, 2005

olvasókönyvet készít Ratkó életművéhez, a bevezetőben felvázolja a pályaképét.¹⁷ Nota bene: a kötet Babosi számos írását tartalmazza.

Babosi 1994-ben kezdi el Ratkó József életművének kutatását. Volt tanárnője, Szabóné Cseh Ágnes, a nagykállói Korányi Frigyes Gimnázium igazgatóhelyettese – aki tud a csellengő versek gyűjtéséről – később felkéri egy bibliográfia összeállítására, amelyet az iskola a Ratkó József Országos Vers- és Prózamondó Versenyre szeretne megjelentetni. A terv meghiúsul, de Babosi folytatja az életmű kutatását. A szellemi útkeresés évei után más szemmel néz már Ratkóra. Kisdiákként felnézett a falu könyvtárosa, a költőre, akinek könyvei jelentek meg, aki benne van a *Szép versek* évenkénti antológiájában, aki neki olvasnivalót kölcsönöz. Távolabbról, Miskolcra és a fővárosból visszanézve, Nagy László és a neofolklorizmus felől olvasva a verseit, Ratkó lokális jelentőségűből az egyik legkiemelkedőbb kortárs költővé lép elő az értékrendjében.

Babosi 2000-ben Nyíregyházán helyezkedik el könyvtárosként. A Móricz Zsigmond Megyei és Városi Könyvtár „tudományos tevékenységre ösztönző, arra alkalmat és lehetőséget teremtő”¹⁸ hely, így folytathatja a kutatást. Konok, következetes, kitartó munkát végez. Feldolgozza az író hagyatékát. Összegyűjti, megszerkeszti, jegyzetekkel látja el, és három kötetben megjelenteti Ratkó József összes műveit.¹⁹ (A szövegeket Ratkó Lujza, a költő néprajzos lánya gondozta.) „A teljes életművet átfogó verseskötet már megjelenése pillanatában a további Ratkó-kutatások megkerülhetetlen bázisává lett. A hiánytalan lírai termés közreadása az irodalomtörténet-írást is új szempontok felvételére kényszerítette, s a pályakép pontosabb feldolgozásában is új rajzolatokat sugallt.” (Jánosi, 15.) Oral historykat rögzít, gyűjti Ratkó levelezését. 2010-ben – munkahelye kiadásában – megjelenik 3118 tételt tartalmazó *Ratkó József bibliográfia* című munkája. A hagyaték mellett levéltárak, múzeumok és magánszemélyek gyűjteményeiből, továbbá 311 periodikából szerzi az adatait. (A kitűnő mutatókkal ellátott bibliográfia felvesz szakdolgozatokat, rádió- és tv-műsorok adatait is, a költővel kapcsolatos híreket, tudósításokat, dokumentumokat, a nekrológokat, műveihez készült illusztrációkat, a róla készült fényképeket, képzőművészeti alkotásokat, díjait stb. Fentebb egyik ciklusára – Ratkó József kultusza – támaszkodhattam.)

A kutatás velejárója a publikáció. Babosi a kétezres évek elejétől folyamatosan közöl országos és helyi periodikákban visszaemlékezéseket, kéziratokat, leveleket, tanulmányokat. 2005 és 2009 között a Szabolcs-szatmár-beregi Szemlében három részben megjelenik Ratkóról írt életrajza (amelyet természetesen az újabb kutatásai alapján könyvében kibővített).

Páratlan, hogy egyazon személy készítse el egy alkotó bibliográfiáját, bogarássza össze a teljes életművet, textológiai igénnyel sajtó alá rendezze, s végül az alapkutatástól a betetőző monográfiáig is eljusson. Túlzás nélkül kijelenthető, hogy Babosi a Ratkó-filológia megeremtője, az életmű legalaposabb, kiváló ismerője.

Ha a szerzők életkora és a kötetek megjelenési sorrendje alapján tanítvány-mester viszonyt feltételeznénk, a fentiek rácafolnak. Jánosi (ahogy Görömbei is) a könyvein keresztül kétségtelenül erősen hatott Babosi Lászlóra, mindketten támogatták munkájában, segítették publikációit. Valójában azonban két szuverén Ratkó-birtokbavétel folyt

17 2010: „Leszek haláltól ronthatatlan”. *Olvasókönyv Ratkó József életművéhez*; vál., szerk., bev. Jánosi Zoltán; Magyar Napló – Írott Szó Alapítvány, Bp., 2010.

18 Máriás József: *Az irodalomtudomány új gyümölcse. Ratkó József bibliográfia*. http://epa.oszk.hu/01300/01367/00244/pdf/EPA01367_3K_2011_06_58-61.pdf

19 Ratkó József *Összes művei I. Versek* (2003), II. Drámák (2002), III. Próza (2014), Kairosz Kiadó.

egymással párhuzamosan. Szellemi kölcsönhatásról van szó. Sorozatszerkesztői²⁰ utószavában Jánosi Zoltán nyugtazza is ezt: Babosi két évtizedes munkái új eredményeket hoztak, „elmélyítően járultak hozzá a Ratkó-kutatáshoz. [...] Szintézisében a történelem pontosságát, a bibliográfus alaposát és az irodalomkutató érzékenysége arányosan, sőt sajátos történelem- és irodalomértelmező műfaji alakulatra valló módon összegződik.” (Jánosi, in. Babosi, 366.)

A két könyv a Ratkó-recepció kötésben álló építőköve, fogják, erősítik egymást. A fundamentum azonos. A szerzők az alkotási folyamat – az életanyag élménnyé, majd esztétikummal alakulását követve értelmezik a műveket, azaz az életrajz felől közelítik meg. A mára szinte kánonként rögzült véleménnyel ellentétben módszerük erős érv mellett, hogy a szövegstruktúrák kizárólagos belső átvilágítása nem deríti fel a jelentésrétegek teljességét, szükséges az élet és mű közötti átjárás vizsgálata is.

Az életmű alapértékét mindkét szerző a közösségi költői magatartásban, a komor, súlyos témák, jeremiádok életigenlő humánumban és a „bartóki modell” követésében látja. Ratkó szervesen épít be a műveibe „a dalon, mesén és a balladán kívül regösénekelemeket, gyermekjátékokat, varázsszöveget, bájlás-mozzanatokat, panaszdalokat, siratókat, ráolvasásokat és más, kevésbé ismert vagy rejtettebb népi szövegeket is [...] a könnyebben felismerhető népdalok, monda-allúziók, mesemotívumok mellett” (Jánosi, 226.).

Ha a szerzők válogatást készítenének az életműből, tartalomjegyzékük alighanem megegyezne. Közös jegy a tárgyilagos előadás is, például a pálya hullámvonalairól, vagy a fogadott föld és a költő (időben változó) viszonyáról, amely egyszerre volt archimédeszi pont és csapda, a '80-as években egyre inkább a küldetés légüres tere. Szóvá teszik a pályakezdés patetikus jövőhitét, a rövid ötletversek nagy számát a *Fegyvertelenül* kötetben, a *Kreón* című dráma didaktikusságát, a '60-as, '70-es évek első felében írt verseinek baloldali forradalmi történelem- és társadalomszemléletét.

A kötetek saját karakterét különbözőségük adja. Más a hangsúly, a megközelítés módja, a szerkezeti felépítés, az előadás nyelve.

Könyve előszavában mindkét szerző megfogalmazza célkitűzését. Jánosi „a poétikus törekvésekhez, az alkotói lélekhez [...] hajol közelebb,” „elsősorban a pálya belső útjaira, azok alakulásaira, modulációira, fejlődésivére koncentrálni” (Jánosi, 17.). Időrendben (előre- és visszautalásokkal) a zsenyéktől a kiteljesedésen át az „elköszönő akkordokig” követi Ratkó pályáivét. Keresi a költőiség forrásvidékeit, bemutatja műfajait és műformáit, a népmesék örökségének és az eleven sorsnak az összefonódását, a szegénység felhajtóerejét. Jelzi a mestereket és „irányfényeket”, a tehetség belső erőit. A lírai műveket tematikai csoportok szerint is elemzi (ars poeticák, háborúellenes-békevágó, társadalomkritikai és családversek, portrék és önportrék, történelemelemző, folklórintegráló és halottas versek, Isten-költmények). A monográfia legsúlyosabb része *A Ratkó-poézis szintetizáló esztétikai centruma: a „bartóki” modell* című fejezet. Ezen belül is a Déva-vár, az építés-áldozat motívumcsoport mikroszkopikus vizsgálata (*Dal a jövőről, Déva; Két ballada; A kő alól; Déva vára*), Ratkó eszkatológiájával (*Halott halottaim, Törvénytelen halottaim*) összefüggő értelmezése.

A falba épített asszony története az áldozathozatal balladája. Az egyéni tragédia megállítja az omlást: értelme van az áldozatnak. Ratkó ellenpontozva többszólamú jelentést ad a motívumnak: a „szocializmusként épülő Déva” értelmetlen, hiábavaló áldozat. Sírás. A kor „becsapja, elássa, feláldozza embereit egy látszólag képviselt »közösségi« ügyért” (Jánosi, 235.). Ellenpontja a másik Déva, „az eredeti humanitás-orientációit megőrzött jövőkép a jelen »hűségeseinek«, az elődök (a halottak) máig ható erőfeszítésének és a gyereket: jövőt teremtő szerelmeseknek a segítségével építhető majd fel” (Jánosi, 235.).

20 Babosi *Költő a diktatúrában* című könyve a Magyar Napló Kiadó Ráció sorozatában jelent meg. Jánosi Zoltán sorozatszerkesztő, egyben Babosi könyvének lektora, PhD-védésének opponense.

A motívum alakítása Ratkó társadalomképének alakulását tükrözi. Az életmű további korszakaiban a költő „a kor manipulált, hamis – a marxista ideológia szókészletével megjelenített és propagált – Déva-képzetével szemben teremti meg a maga Déváját: azt a jövőképet, amelyért valóban érdemes áldozatot hozni” (Jánosi, 233.).

A motívumot szintetizáló verset (*Déva*) a kortárs kritika a közösségi költészet – és Ratkó – kifulladás jeleként fogadta. Jánosi ezzel szemben a történelmi kelepccét okolja a „poétikai-logikai zavarok” miatt. „Ratkó József Dévája (s költészete legérvényesebb rétege”) jóval inkább „a történelmi korszak, a szocializmusnak nevezett »világrendszer« történelmi kifulladását érezte [...] semmint ön maga emberi-költői illetéktelenségének határait” (Jánosi, 250.).

Babosi munkája interdiszciplináris jellegű, könyve „társadalom-, család-, sajtó-, mozgalom-, oktatás-, irodalom-, társaság- és művelődéstörténet”. A diktatúra politikai-társadalmi viszonyai között „történelmi szempontok szerint” ábrázolja a költőt. „Célom, hogy átfogóan megrajzoljam Ratkó József életútját, művészi és közéleti pályafutását, gondolkodását, szellemi világát, mentalitását, valláshoz, halálhoz, embertársaihoz és a hatalomhoz való viszonyát: kapcsolatát, összeütközéseit és rendszerkritikáit.” (Babosi, 17.) A sorozatszerkesztő utószava szerint Babosi „könyvének legszebb érdeme, hogy ezt a diktatúrával halálig viaskodó arcot mindeddig a legteljesebb történelmi, életrajzi és bibliográfiai hálózatrendszerben rajzolja meg” (Jánosi, in. Babosi, 368.).

Ha tipizálni kellene, Babosi monográfiája életrajzi, Jánosié életmű-kategória, ez azonban – mint minden skatulyázás – némiképp félrevezető. Jánosi – „mint a belső, a poétikai törekvések hátterében álló sorsút szerkezeti vázára” (17.) – szintén támaszkodik az életrajzra (hivatkozásai alapján gyakran Babosi munkájára). Ráadásul a *Függelék*ben egy curriculumot is ad. Babosi bő nyolcvan oldalon szép képet fest Ratkó irodalmi munkásságáról, a költő alkotói módszeréről, kapcsolatáról kortársaival. A szerepfelfogását, irodalom-, nyelv- és történelemszemléletét tárgyaló fejezet tiszta képet ad a költő erkölcsi-emberi-művészi erejéről. Ratkó az el nem kötelezett humanizmus jegyében jobb emberi-nemzeti esélyekért és jövőért izgatott. Irodalmi munkássága az erkölcs és esztétikum tükré. Babosi kötetéről kőtetre, alkotói korszakról korszakra haladva – a történész alázatával – foglalja össze a kortárs recepciót, s teszi mellé nagy erudícióval a saját – filozófiai, néprajzi alapozású – értelmezéseit. Kétségtelen, hogy – mint írja – „részletes esztétikai elemzésekbe” nem bocsátkozik. Itt-ott, helyenként mégis: a „gyöngyszemekről”, a számára legkedvesebb versekről (Mire virítasz, Ember, fa, Éjszaka. stb.).

Babosi Ratkó pályaképét három metszetben – Életrajz, Irodalmi munkásság, Közéleti tevékenység – mutatja be. A szerkezeti tagolás – tudományos értékén túl – *beavatás-funkcióval* is felruhazza a könyvet. Az életrajz közkedvelt, olvasott műfaj. Könyvtárak, boltok keresett darabja. Babosi lendületesen, új mozzanatokkal színezve, téves adatokat kiigazítva meséli el Ratkó és családja történetét, pályafutását, tipródásait. A monográfia harmadik része önálló fejezetekben részletezi közéleti működését. Bemutatja a Tiszadobi Gyermekvárossal és a Berkeszi Gyermekotthonnal megtartott kapcsolatát, szerepét az olvasótábori mozgalomban, harcait a Béres-ügyben, a nagy hallgatottságú nyírsegi „illékony folyóirat”, a *Hangsúly* történetét. Ezek a részek szintén széles érdeklődésre – nem csak literátus olvasókra – tarthatnak számot. A múlt iránt erősödő figyelem is rátalálhat a könyvre. Történelmi lecke a fiatalabb nemzedékeknek, emlékeztető az időseknek. A III/III-as célkeresztjében álló költő pályaképe ugyanis a Kádár-kori művészek, értelmiségiek sorsmetaforája. A politika erőszakosan fogta és vezetni akarta az alkotók, szerkesztők kezét, beszűkítette a magyarság történelemszemléletét. Kitűnő mutatóábrája az állapotoknak a *Törvénytelen halottaim* című vers fogadtatása című alfejezet, amely bemutatja a *Tiszatáj* folyóirat és a költő vegzálását. Bújtatott utalásokkal Ratkó műveiben vissza-visszatért a legnagyobb tabu, 1956 emléke. A *Törvénytelen halottaimban* elment egészen a falig:

a Nagy Imre nevet „többértelmű összefüggésrendszerbe” állította. Azt a nevet, amelyet három kortárs viselt: a forradalom miniszterelnöke, a zsögödi festő és a sárrétudvari költő, akinek 1940-ben *Holtak derese* címmel kötete jelent meg. „A holtak deresén Nagy Imrét ki üti?” – kérdezi a vers. Gondolhatta mindenki, amit gondolt, s amit gondolni sem lehetett.

A köteteket gazdag képmelléklet és a tudományos művek szokásos apparátusa egészíti ki. Sajnos a Magyar Művészeti Akadémia *Közelképek írókról* monográfiásorozata (így Jánosi kötete is) mellőzi a névmutatót.

Az időnkénti szakmai kételyek²¹ ellenére Jánosi Zoltán és Babosi László munkája a monográfiák fölöttébb szükséges voltát bizonyítja. Ugyanannyi idő telt el a költő halála óta, amennyit alkothatott. A teljes életmű hozzáférhető (versek, drámák, prózai írások, interjúk, zsongók és a töredékek egyaránt). Ideje volt bizony a monografikus összegzésnek, az alkotói életszakasz és utóélet – több mint 60 év – egységes egészbe foglalt elbeszélésének.

Németh László egyik fiatalkori tanulmányában²² az író a jó kúthoz hasonlította: „meg-
itatja a szomjazót, de nem járhat szét a pusztán, hogy jertek, én vagyok a kút. A kút dolga vizet gyűjteni s nem a vizet széthordani.” A hasonlatot visszabontva: hála és tisztelet a „vízhordóknak”, akik a jó kút (az értékteremtő alkotó) és a szépre-igazra szomjazók között közvetítenek.

(Jánosi Zoltán: *Ratkó József. Közelképek írókról*. Magyar Művészeti Akadémia, 2016, 408 p.; Babosi László: *Költő a diktatúrában. Ratkó József pályaképe*. Magyar Napló/Fókusz Egyesület, Bp., 2019, 496 p.)

21 Például: egyszólamúsítja a széttartó recepciót, élet és életmű, releváns és irreleváns események és szövegek közt illuzórikus összefüggéseket terem, kiküszöbölhetetlenül kultikus módon működik, stb.

22 *Nép és író*. In: *Készülődés I-II. A Tanú előtt*. Magyar élet, 1941.